

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คุณภาพชีวิต (Quality of Life) เป็นแนวคิดที่นำมาใช้เป็นจุดมุ่งหมายของการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะได้มีการศึกษา นักการศาสนา ได้กล่าวถึงการมีชีวิตที่ดี (Good Life) การอยู่ดีมีสุข (Well-Being) หรือ การมีคุณภาพชีวิตมานานนับศตวรรษแล้วก็ตาม แต่ความหมายคุณภาพชีวิตก็ยังคงมีความคลุมเครือ และเป็นนามธรรมอยู่มากโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านความหมายระดับของคำจำกัดความ และวิธีการวัด

ปัจจุบัน นักสิ่งแวดล้อม นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา นักเศรษฐศาสตร์ นักมานุษยวิทยา และนักการศึกษา ได้ตระหนักถึงความสำคัญของคุณภาพชีวิต พยายามให้คำจำกัดความ และเสนอวิธีการวัดคุณภาพชีวิตที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากขึ้นก็ตาม แต่ยังคงมีความแตกต่างกันตามทัศนะ ภูมิหลังทางสังคม วัฒนธรรม และสาขาวิชา และวิธีการวัดคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมในราว 2-3 ทศวรรษก่อนหน้านี้นักเศรษฐศาสตร์ได้เสนอแนะให้ใช้ตัวบ่งชี้ทางการเศรษฐกิจเป็นตัววัดคุณภาพชีวิต ประเทศต่างๆจึงมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญโดยคาดหวังว่า เมื่อเศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น ประชาชนในชาติจะมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นตามไปด้วย แต่ในระยะเวลาต่อมาได้มีผู้ศึกษาพบว่า การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจแต่เพียงด้านเดียวไม่ได้ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นได้อย่างแท้จริง และเสนอความเห็นว่าคุณภาพชีวิตไม่ควรจะประกอบไปด้วยตัวบ่งชี้ทางเศรษฐกิจด้านเดียวแต่ควรจะใช้ปัจจัย หรือตัวบ่งชี้ทั้งทางด้านสังคมและอื่นๆเป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตร่วมกัน (Harland, 1972:1)

ความจริงแล้ว ชีวิตที่มีคุณภาพอย่างแท้จริงไม่น่าจะวัดหรือศึกษาจากทางด้านวัตถุหรือจิตใจแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ควรจะต้องพิจารณาประกอบกันทั้งสองด้านจึงจะสมบูรณ์ซึ่งชีวิตที่มีคุณภาพ คือชีวิตที่มีความสุข ความสุขนี้เกิดได้จาก (1) ความสุขทางกาย หมายถึงการที่เรามีความอยู่ที่ดี อาทิ เช่น มีที่อยู่อาศัยที่ดี มีสุขภาพ ที่ดี มีสาธารณูปโภค เช่น การคมนาคมที่ดี สภาพแวดล้อมที่ดี เช่น น้ำ-อากาศบริสุทธิ์ และยังรวมไปถึงการพักผ่อน และสันทนาการที่ดีตาม

สมควรอีกด้วย (2) ความสุขทางใจ ได้มาจากการรู้จักความพอดี ความพอใจในสภาพที่เป็นอยู่การมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความรักความอบอุ่นผูกพันกันในครอบครัวและเพื่อนมนุษย์ มีความอดทนเสียสละทำประโยชน์ให้แก่สังคม”(พณณิน กิติพราภรณ์, 2531) ซึ่งเป็นแนวคิดส่วนบุคคล

ดิเรก ฤกษ์สาทร่าย ได้กล่าวว่า คุณภาพชีวิตเป็นความคิดรวบยอดที่เกี่ยวข้องกับปริมาณและคุณภาพของความต้องการพื้นฐานทั้งทางร่างกาย และสังคมวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม จิตวิทยาและสภาพแวดล้อมในการดำรงชีพ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างมา” (ดิเรก ฤกษ์สาทร่าย, 2527:100-101) ซึ่งเป็นแนวคิดทางด้านสังคม ในการที่จะทราบว่าการดำรงชีพใดมีคุณภาพชีวิตสูง หรือต่ำเพียงใด จะต้องมีตัวบ่งชี้ที่จะใช้เป็นเครื่องชี้วัด โดยพยายามจัดสร้างให้ครอบคลุมปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต อาทิเช่น ปริมาณอาหารที่บริโภค น้ำสะอาด เครื่องนุ่งห่ม ระบบสุขภาพที่อยู่อาศัย และการทำงานอาชีพ นอกจากนั้นยังมีเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา ความพึงพอใจในชีวิตครอบครัว ความสะดวกสบายในการเดินทางติดต่อสื่อสาร การรับข่าวสารและการสาธารณสุขของชุมชนหรือท้องถิ่น สิ่งต่างๆเหล่านี้อาจวัดในระดับความจำเป็นเบื้องต้น หรือในระดับที่สูงขึ้นไปก็ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละสังคม

สำหรับกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย แม้ว่ากำลังจะก้าวออกไปเข้าสู่สภาวะของความเป็นสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ประชากรในชนบท ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศยังคงยากจน หรือขัดสนทางด้านวัตถุอยู่มาก แนวคิดดังกล่าวรัฐบาลจึงนำมาใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ซึ่งเรียกว่า “ความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.)” ซึ่งได้ใช้เป็นหลักยึด หรือใช้เป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทยอย่างจริงจังนับตั้งแต่ปีที่เริ่มโครงการรณรงค์คุณภาพชีวิต (พ.ศ. 2528-30) เป็นต้นมา ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) มีอยู่ 9 ประการคือ

1. ประชาชนในครอบครัวได้กินอาหารถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย (อาหารดี) มี 5 ตัวบ่งชี้ คือ เด็กแรกเกิดมีน้ำหนัก 3,000 กรัมขึ้นไป เด็ก 0-5 ปี ไม่ขาดสารอาหาร (ขาดสารอาหารระดับ 1, ขาดสารอาหารระดับ 2, ขาดสารอาหารระดับ 3) เด็ก 6-14 ปี ได้รับสารอาหารครบ คราวเรือนไม่กินอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่ดิบ หรือสุกๆดิบๆ คราวเรือนกินอาหารที่มีฉลาก อ.ย.

2. ประชาชนในครอบครัวมีที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (มีบ้านอาศัย) มี 5 ตัวบ่งชี้ คือ ครัวเรือนมีที่อยู่อาศัยคงทน 5 ปี ครัวเรือนจัดบ้านถูกสุขลักษณะ ครัวเรือนมีและใช้ ส่วนถูกหลักสุขภาพ ครัวเรือนมีน้ำดื่มเพียงพอ ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากสิ่งรำคาญ

3. ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ (ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว) มี 12 ตัวบ่งชี้ คือ หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด หญิงตั้งครรภ์ได้รับการทำคลอด และดูแลหลังคลอด เด็กต่ำกว่า 1 ปี ได้รับวัคซีนครบ เด็กประถมศึกษาได้รับวัคซีนครบ ครัวเรือนมีความรู้เรื่องโรคเอดส์ ครัวเรือนรู้จักวิธีป้องกันโรคเอดส์ เด็ก 3-6 ปีได้รับการเลี้ยงดูถูกต้อง เด็กวัยประถมศึกษาได้เข้าเรียนภาคบังคับ เด็กจบภาคบังคับไม่เรียนต่อระดับมัธยมศึกษา เด็กไม่ได้เรียนต่อได้รับการฝึกอาชีพ คนอายุ 14-50 ปี อ่าน ออก เขียนได้ ครัวเรือนได้รับข่าวสารครบ

4. ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน(ครอบครัวปลอดภัย)
มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ ครัวเรือนปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน ครัวเรือนปลอดภัยจากอุบัติเหตุ

5. ประชาชนมีการประกอบอาชีพและมีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีวิต (รายได้ดี)
1 ตัวบ่งชี้คือ ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยอย่างน้อย คนละ 15,000บาท ต่อ ปี

6. ครอบครัวสามารถคุมช่วงเวลา และจำนวนการมีบุตรได้ตามต้องการ (มีลูกไม่มาก)
มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ คู่สมรสใช้บริการคุมกำเนิด คู่สมรสมีลูกไม่เกิน 2 คน

7. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และชุมชน (อยากร่วมพัฒนา) มี 3 ตัวบ่งชี้ คือ ครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่ม คนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ครัวเรือนเข้าร่วมรักษาสถาบรรณสมบัติ และกิจกรรมการพัฒนา

8. ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจของตนเองให้ดีขึ้น (พาสู่คุณธรรม) มี 5 ตัวบ่งชี้ คือ ครัวเรือนปฏิบัติศาสนกิจสม่ำเสมอ คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา คนในครัวเรือนไม่ติดบุหรี่ ครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี คนสูงอายุได้รับการดูแล

9. ประชาชนมีจิตสำนึก และร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และบำรุงสิ่งแวดล้อม(บำรุงสิ่งแวดล้อม) มี 2 ตัวบ่งชี้ คือ ครัวเรือนได้ร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ครัวเรือนได้ร่วมกันป้องกันสิ่งแวดล้อม

จาก จปฐ. 9 ประการนี้ได้แยกเป็นตัวบ่งชี้ย่อยๆรวม 37 ตัวบ่งชี้ เป็นการวัดเชิงปริมาณทั้งสิ้น (คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท,2537) เกณฑ์ที่กำหนดคุณภาพชีวิตตามหลักการของจปฐ.นั้นเป็นเกณฑ์ที่ทางรัฐบาลตั้งขึ้น เพื่อใช้เป็นมาตรการในการขอทรัพยากรมาพัฒนาท้องถิ่น ในเรื่องคุณภาพชีวิตนี้เป็นเรื่องเฉพาะเวลา และเฉพาะท้องถิ่น ซึ่ง

ประชาชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการกำหนด ในขณะที่ประเทศไทยอยู่ในช่วงการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ซึ่งเป็นแผนมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมในบทบาทของกลุ่มต่างๆ ซึ่งมีทั้งสตรี เด็ก และสื่อมวลชน ดังนั้นแนวคิดการมีส่วนร่วมจากประชาชนจึงมีความจำเป็น จปฐ.เป็นแนวคิดของรัฐบาลและผู้พัฒนาใช้มาร่วม 10 กว่าปีแล้ว บางตัวควรได้รับการพัฒนาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม

ในการจัดทำตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตนั้นจะต้องมีการศึกษาอย่างเป็นระบบ ทั้งแนวความคิด และหลักการกำหนดรูปแบบคำจำกัดความที่มีลักษณะเชิงนามธรรมให้ชัดเจน รวมทั้งกำหนดการจัดทำตัวบ่งชี้ที่มีค่าการวัดเป็นตัวเลขมีเกณฑ์ในการเปรียบเทียบจากปทัสถานในแต่ละสังคม และการจัดทำตัวบ่งชี้นี้ต้องอาศัยข้อมูลเกี่ยวพันหลายๆด้าน เช่น ด้านกายภาพ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิต สำหรับแต่ละกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ อันเป็นเรื่องแนวคิดของการกระจายอำนาจให้ชุมชนหรือกลุ่มชนได้ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของแต่ละชุมชนหรือกลุ่มชนเองเพื่อให้เขาเหล่านั้นมีความรู้สึกในอำนาจของตนเอง (empowerment) ในการตัดสินใจร่วมรับภาระ และกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และชุมชนได้ การที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดตั้งอยู่จุดกึ่งกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคผนวก ก) มีจำนวนประชากรประมาณ 1,282,947คนและส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร ซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อบุคคล (Per capita GPP) ทั้งจังหวัด เท่ากับ 15,173 บาทต่อปี ซึ่งถือว่าเป็นจังหวัดที่อยู่ในกลุ่มจังหวัดที่มีสภาพเศรษฐกิจต่ำที่สุดในประเทศ ซึ่งประกอบด้วยจังหวัด มุกดาหาร ยโสธร บุรีรัมย์ สุรินทร์ สกลนคร นครพนม และศรีสะเกษ (รายงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538) กอปรทั้งผู้วิจัยเป็นคนพื้นเพจังหวัดร้อยเอ็ด และสามารถ พูดภาษาถิ่นได้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ ใช้กรอบแนวคิดในการวิจัย 11 ด้าน ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย ด้านอนามัยสาธารณสุข ด้านความปลอดภัยในชีวิต ด้านการส่งเสริมรายได้ ด้านการคุมกำเนิด ด้านการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านสภาพสิ่งแวดล้อม ด้านประชาธิปไตย ด้านการศึกษา นำมาใช้ในการสนทนากลุ่ม 5 กลุ่ม คือ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มข้าราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาจังหวัด กลุ่มพ่อค้า และกลุ่มผู้บริหารท้องถิ่น เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสร้างเป็นแบบสอบถาม

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จะเจาะจงเฉพาะประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด ไม่น้อยกว่า 5 ปี และมีอายุอยู่ระหว่าง 20-60 ปี มีเหตุผลในการเลือกศึกษากลุ่มดังกล่าวคือ

2.1 จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่มีสภาพเศรษฐกิจที่ต่ำ รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลทั้งจังหวัด (Per capita GPP) 15,173 บาทต่อปี ถือว่าอยู่ในกลุ่มจังหวัดที่มีสภาพเศรษฐกิจต่ำที่สุดในประเทศ อันได้แก่ จังหวัด มุกดาหาร ยโสธร บุรีรัมย์ สกลนคร นครพนม สุรินทร์ และศรีสะเกษ (รายงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด, 2538)

2.2 เนื่องจากมีนโยบายให้ประชากรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน หรือท้องถิ่น

2.3 เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 20-60 ปี และมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด ไม่น้อยกว่า 5 ปีนั้นทำให้เขาได้รับรู้และเข้าใจสภาพการณ์ต่างๆของจังหวัด ถือได้ว่า เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์

2.4 ผู้วิจัยเป็นคนพื้นเพที่นี้ เข้าใจสภาพแวดล้อมและชุมชนรวมทั้งสามารถพูดภาษาถิ่นได้

ข้อตกลงเบื้องต้น

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตโดยศึกษาภาพรวมของประชาชน ซึ่งมีอายุระหว่าง 20-60 ปีอาศัยอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ดไม่ต่ำกว่า 5 ปี

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่บ่งบอกสภาวะลักษณะของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดในช่วงปี พ.ศ.2539-2540 ซึ่งพัฒนามาจากการสนทนากลุ่ม มีลักษณะสภาพการณ์การวัดในด้าน ที่อยู่อาศัย อาหาร สุขภาพ การส่งเสริมรายได้ การศึกษาคครอบครัว การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาท้องถิ่น สภาพสิ่งแวดล้อม ด้านสาธารณสุขโรค ด้านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ดี ด้านการคุมกำเนิด ด้านเครื่องนุ่งห่ม และด้านความสะอาดกสบายส่วนบุคคล และตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตมีค่าน้ำหนักบนตัวประกอบ(Factor Loading) $\geq .45$

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบกระบวนการในการพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
2. ทำให้ได้ทราบถึงตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อใช้เป็นส่วนประกอบในการวางแผนพัฒนา และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชากรในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด
3. ทำให้ทราบถึงความรู้สึกของประชากรที่มีต่อชีวิตโดยส่วนรวม ความพอใจในปัจจุบันที่มีอยู่ในปัจจุบัน และความต้องการปัจจัยต่างๆในอนาคต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย